06/04/2019

Το ανακαινισμένο Σκευοφυλάκιο της Ιεράς Μονής Βαρλαάμ Μετεώρων

/ Ιερές Μονές

Όταν ξεκίνησε η μελέτη για τη σχεδίαση της ανακαίνισης του Μουσείου-Σκευοφυλακίου της Ιεράς Μονής Βαρλαάμ, ήταν ξεκάθαρο από την αρχή πως η μονή επιθυμούσε να αποφύγει δύο πράγματα: πρώτον, τη δημιουργία ενός ακόμη εξευγενισμένου σκευοφυλακίου, όμοιου με αυτά που υπάρχουν σε πολλές ιστορικές μονές, όπου θα αποθήκευε σε δημόσια θέα τα κειμήλιά της, και δεύτερον τη δημιουργία ενός μουσείου αρχαιολογικού χαρακτήρα, δηλαδή ενός μουσείου που θα αντιμετώπιζε τον κειμηλιακό της πλούτο ως καλλιτεχνήματα μιας ιστορικής περιόδου, τοποθετημένα σε χρονολογική σειρά.

Εξαρχής τέθηκαν οι στόχοι του μουσείου-σκευοφυλακίου της μονής, με απόλυτο σεβασμό στον ρόλο ενός τέτοιου χώρου που είναι πρωτίστως εκπαιδευτικός. Το

μουσείο θα έπρεπε να απευθύνεται σε όλους τους επισκέπτες, συμπεριλαμβανομένων και όλων όσοι ανήκαν σε άλλα δόγματα και θρησκείες, καθώς αυτοί αποτελούν μεγάλο μέρος των επισκεπτών της μονής, αν όχι το μεγαλύτερο. Ο χώρος, επομένως, θα έπρεπε να τους δίνει την αίσθηση πως βρίσκονται σε μία ζωντανή, λειτουργική μονή, με αδιάλειπτη παρουσία πέντε και πλέον αιώνων.

Κατά συνέπεια το μουσείο όφειλε να εξηγήσει τον ρόλο των εκθεμάτων του όχι ως έργων τέχνης, αλλά τη χρήση τους ως λειτουργικών, εκκλησιαστικών αντικειμένων. Η αντίληψη αυτή οδηγούσε κατ' επέκταση στην ανάγκη να θιγούν ορισμένα ζητήματα της ορθοδόξου πίστεως και παραδόσεως, αλλά και του ορθόδοξου μοναχισμού με έμφαση σε αυτόν που αναπτύχθηκε στον χώρο των Μετεώρων. Τέλος, το Μουσείο έπρεπε να διηγηθεί την ιστορία της Μονής Βαρλαάμ και των άλλων μονών της λιθόπολης των Μετεώρων.

Στη μουσειολογική μελέτη που ακολούθησε καταβλήθηκε προσπάθεια να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι μέσα από τις συλλογές της μονής, αλλά και βάσει του εποπτικού υλικού που θα κατασκευάζονταν καθώς και από τα κείμενα που θα συνόδευαν συνολικά την έκθεση.

Σχεδιάστηκαν συνολικά τέσσερις εκθεσιακές ενότητες, χωρισμένες σε δεκατρείς υποενότητες, οι οποίες επιγραμματικά είναι οι ακόλουθες:

Α. Η Ιστορία: 1.Τα Μετέωρα και η ιστορία του μοναχισμού· 2. Η ιστορία της μονής· 3. Οι Κτίτορες

Β. Η Μονή σήμερα: 4. Η αρχιτεκτονική και οι χώροι της μονής· 5. Η τράπεζα των μοναχών· 6. Το ιερό βήμα του ναού και τα τελούμενα σε αυτό· 7. Οι ψαλμοί και το ψαλτήρι.

Γ. Τα κειμήλια: 8. Τα ιερά σκεύη· 9. Οι εικόνες· 10. Τα βιβλία και τα χειρόγραφα (το κωδικογραφικό εργαστήριο)· 11. Τα χρυσοκέντητα (το εργαστήριο χρυσοκεντητικής)· 12. Τα άμφια των ιερωμένων και οι σύγχρονες δωρεές.

Δ. Ο Μοναχός και ο μοναχισμός: 12. Το κελί του μοναχού· 13. Η ζωή στη μονή σήμερα και κατά το παρελθόν.

Στο τελευταίο στάδιο των μελετών, η μουσειογραφική μελέτη έθεσε ως στόχο τη σύγχρονη σχεδίαση βιτρινών, μουσειακών κατασκευών και γραφιστικής επιμέλειας σε πλήρη αρμονία με το εξαιρετικό και μοναδικό, όσον αφορά στην αρχιτεκτονική του, κτήριο στέγαζει το μουσείο. Ιδιαίτερη προσπάθεια καταβλήθηκε μάλιστα στη «σκηνογραφική» – φυσική παρουσίαση των εκθεμάτων, όπου αυτό ήταν δυνατόν

αλλά και όπου αυτό εξυπηρετούσε τη μουσειολογική μελέτη.

Παράλληλα και με αφορμή τον σχεδιασμό, την κατασκευή και την ανάγκη εμπλουτισμού των εκθεμάτων του μουσείου-σκευοφυλακίου, η Ιερά Μονή Βαρλαάμ προγραμμάτισε σειρά ενεργειών και παρεμβάσεων που αποσκοπούσαν στη συντήρηση, φύλαξη και ανάδειξη του κειμηλιακού της πλούτου. Αναφέρονται μεταξύ άλλων:

1. Η ψηφιακή φωτογράφιση του συνόλου των 305 χειρογράφων κωδίκων της, επιτρέποντας έτσι την άμεση και γρήγορα εξυπηρέτηση των ανά τον κόσμο ειδικών ερευνητών, αλλά και τη διαφύλαξη των χειρογράφων από τη συχνή χρήση και φθορά.

2. Ο έλεγχος του αρχείου παλαιών εγγράφων και η επιλεκτική συντήρηση αρκετών εξ’ αυτών με βάσει την σπουδαιότητα και τον βαθμό φθοράς τους.

3. Η διερεύνηση της συλλογής 496 παλαιών εντύπων (καταμέτρηση και καταγραφή των τίτλων τους), η οποία ανέδειξε αξιόλογο αριθμό παλαιτύπων (incunabula) του τέλους του 16ου αιώνα από σημαντικά τυπογραφεία της εποχής, όπως εκείνο του Άλδου Μανούτιου στη Βενετία.

4. Η συντήρηση της αξιόλογης συλλογής εικόνων που φυλάσσονται στη μονή και η επιλογή αρκετών εξ αυτών για φύλαξη – έκθεση στις προθήκες του ανακαινισμένου μουσείου.

5. Ο καθαρισμός αρκετών έργων μικροτεχνίας (εκκλησιαστικής ξυλογλυπτικής και μεταλλοτεχνίας), χρονολογούμενων από τον 16ο έως και τον 19ο αιώνα.

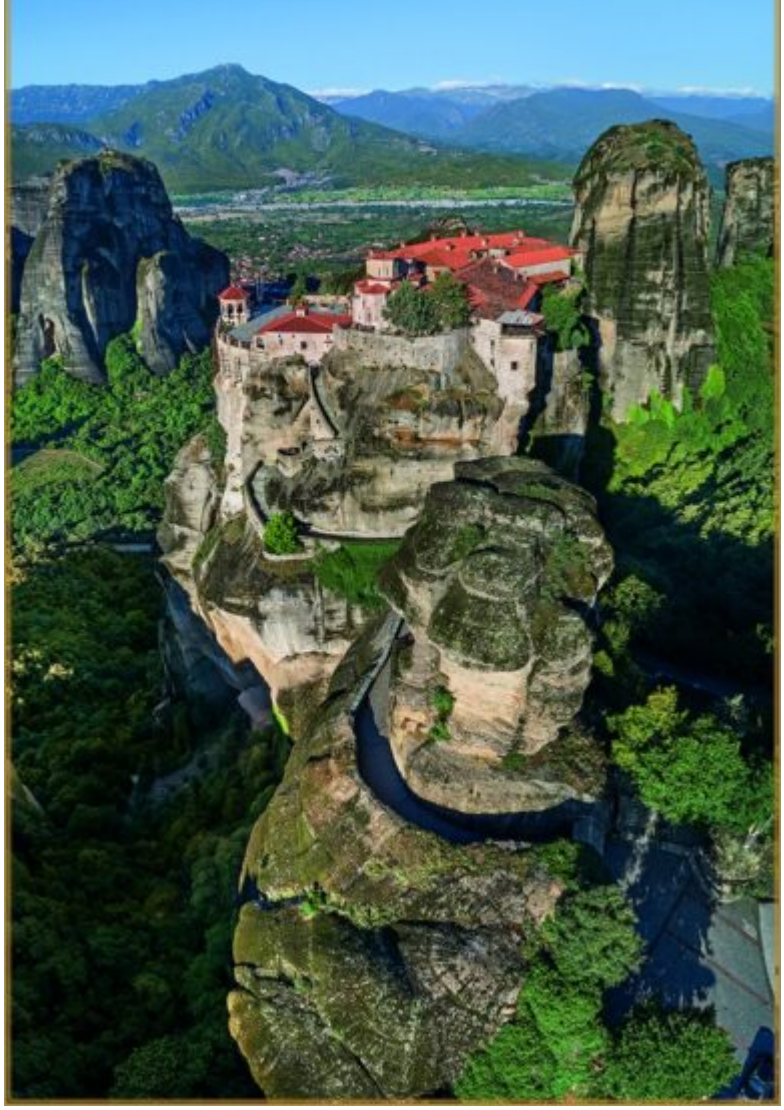

1745
1826
1834
1893
1895-1900
1895-1906

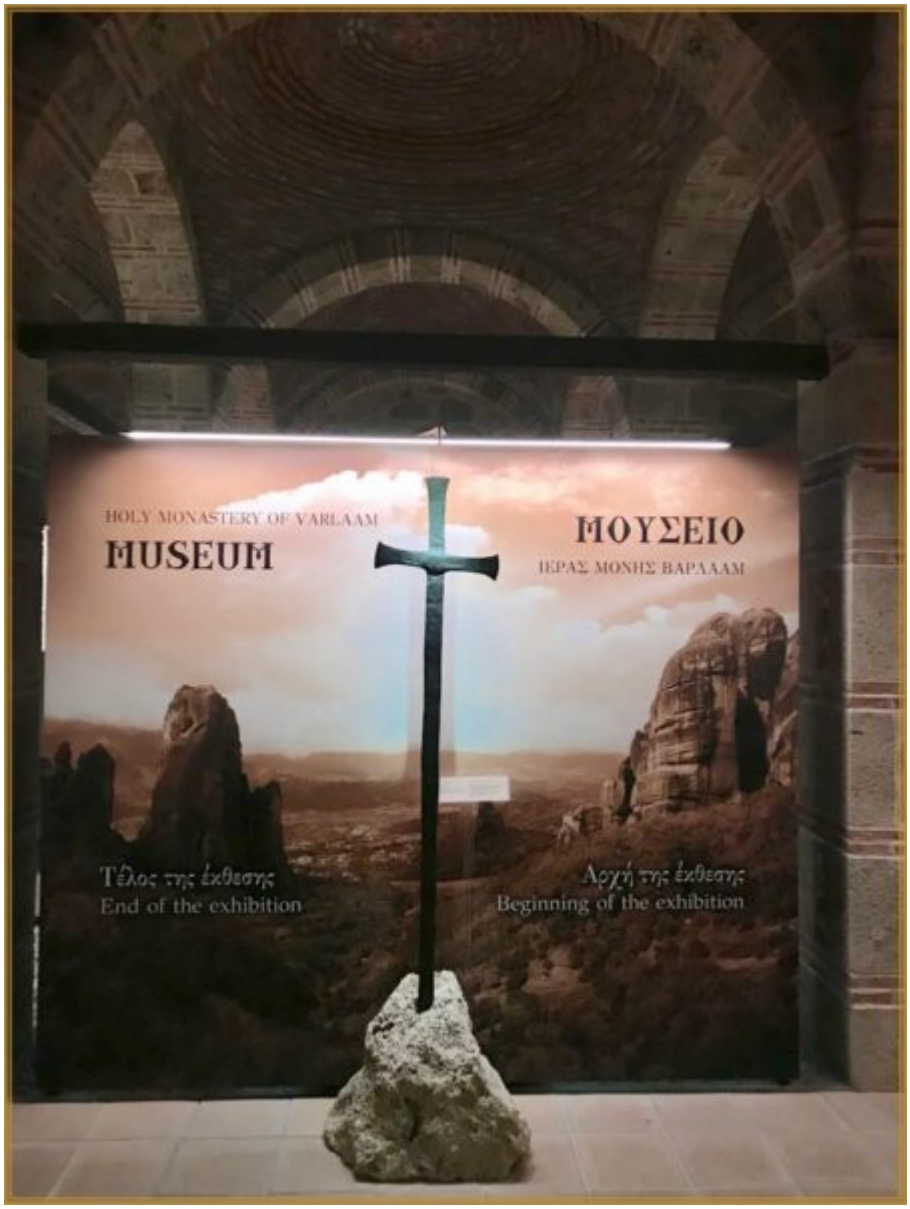

Με την ολοκλήρωση του μουσείου και την τοποθέτηση των εκθεμάτων και των συνοδευτικών κειμένων αναδείχθηκε πλέον όχι μόνον ο ρόλος της μονής ως ένα από τα πνευματικά κέντρα του δούλου γένους στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας, αλλά και η σημαίνουσα θέση της στην καλλιτεχνική παραγωγή και τέχνη της μεταβυζαντινής περιόδου.

Ειδικότερα, στη συλλογή εικόνων της Μονής Βαρλαάμ που εκτίθενται στο ανακαινισμένο μουσείο παρουσιάζονται αξιόλογα δείγματα όλων των τάσεων της μεταβυζαντινής τέχνης των εικόνων που εκτείνονται χρονικά από τον 15ο έως και τον 19ο αιώνα. Περίοπτη θέση κατέχει η αμφιπρόσωπη εικόνα της Σταυρώσεως (15ος αι.) και Κοιμήσεως της Θεοτόκου (έργο του Θεοφάνη του Κρητός, 16ος αι.). Ιδιαίτερη ομάδα αποτελούν οι δωρεές προς τη μονή του αγίου Αρσενίου Ελασσώνος και άλλες εικόνες ρωσικής τέχνης του τέλους του 16ου και του 17ου αιώνα, για τα οποία προκρίθηκε η έκθεσή τους σε ιδιαίτερη προθήκη.

Μια άλλη ομάδα εκθεμάτων, αυτά των έργων μικροτεχνίας (αργυρά σκεύη, λειτουργικά και ευχαριστιακά, σταχώσεις ευαγγελίων, σταυροί ευλογίας και λιτανείας, κ.ά.), εντυπωσιάζει με τον αριθμό τους και την ιδιαίτερη καλλιτεχνική τους αξία, καθώς ορισμένα εξ αυτών αποτελούν δείγματα του υψηλού επιπέδου της μεταλλοτεχνίας στην περιοχή των Τρικάλων κατά τον 17ο και 18ο αιώνα.

Στον κεντρικό εκθεσιακό χώρο του μουσείου εκτίθενται σημαντικά δείγματα της συλλογής χειρογράφων και παλαιτύπων της μονής. Ειδικότερα, όσον αφορά στους χειρόγραφους κώδικες, η επιλογή τους έγινε βάσει της ιδιαίτερης κωδικολογικής, παλαιογραφικής και ιστορικής τους αξίας, αλλά και με γνώμονα να προβληθεί στο κοινό ο ρόλος της μονής ως σημαντικού κέντρου αντιγραφής χειρογράφων κατά τους 16ο-17ο αιώνες κυρίως, αλλά και αργότερα. Ως εκ τούτου παρουσιάζονται στο κοινό αρκετά δείγματα εικονογραφημένων χειρογράφων προερχομένων από τη γραφίδα κωδικογράφων και διακοσμητών Βαρλααμιτών πατέρων.

Με ανάλογο σκεπτικό επιλέχθηκε η έκθεση παλαιτύπων κοσμικού περιεχομένου του 16ου αι. προκειμένου να δηλωθεί πως η Εκκλησία και οι μονές ανέκαθεν ενίσχυαν και θεράπευαν την ελληνική παιδεία, όχι μόνο την εκκλησιαστική αλλά και τη θύραθεν. Ας σημειωθεί πως η Μονή Βαρλαάμ ενίσχυε οικονομικά μαζί και με τις υπόλοιπες μονές των Μετεώρων τα ελληνικά σχολεία της πόλεως των Τρικάλων κατά τον 19ο αιώνα, στοιχείο που επισημαίνεται στην πρώτη ενότητα του μουσείου, τη σχετική με την ιστορία της μονής.

Στο κέντρο του μουσείου και σε περίοπτη θέση εκτίθεται συντηρημένο τμήμα Πρακτικού του έτους 1163, επιβεβαιωτικό των δικαίων της επισκοπής Σταγών. Το εν λόγω βυζαντινό έγγραφο είναι το παλαιότερο σωζόμενο στον χώρο της Θεσσαλίας και το παλαιότερο δημόσιο έγγραφο για τα όρια και τα οικονομικά της επισκοπής των Σταγών. Σε όμορη προθήκη παρουσιάζονται πέντε ακόμη έγγραφα από το πλούσιο αρχείο της μονής (πατριαρχικό σιγίλλιο του οικουμενικού πατριάρχη Θεολήπτου Β΄, έτ. 1586· γράμμα του αρχιεπισκόπου Αχριδών Ιωάσαφ, έτ. 1736· φιρμάνι του Σουλεϊμάν Β΄ Μεγαλοπρεπούς, έτ. 1534· έγγραφο του σαντζάκμπεη των Τρικάλων Οσμάν Σαχ, έτ. 1546, και «χρυσόβουλλο» του ηγεμόνα της Βλαχίας Σερμπάν Καντακουζηνού, έτ. 1678-1688).

Τέλος, σημαντικό χώρο στο ανακαινισμένο μουσείο καταλαμβάνει η πλούσια όσο και πολύτιμη συλλογή εκκλησιαστικών υφασμάτων με αξιόλογα δείγματα του εργαστηρίου χρυσοκεντητικής που λειτούργησε αδιάλειπτα στη Μονή Βαρλαάμ για τέσσερις και πλέον δεκαετίες, από τα τέλη του 16ου έως και τις αρχές του 17ου αιώνα. Αξιόλογο δείγμα αυτής της παραγωγής αποτελεί ο έξοχος επιτάφιος του κεντητή μοναχού Ρωμανού (1608/09).

Κατά τη σύνταξη της μουσειολογικής μελέτης υπήρξε η σκέψη ο επισκέπτης να ξεκινά την περιήγησή του λαμβάνοντας γνώση της ιστορίας του χώρου, στον οποίο βρίσκεται, και της απαρχής σε αυτόν του μοναστικού βίου. Ως εκ τούτου επιλέχθηκαν εκθέματα που συνδέονται με τους κτίτορες της μονής, τους οσίους αυταδέλφους Θεοφάνη και Νεκτάριο τους Αψαράδες. Παρουσιάζονται έτσι η αυτοβιογραφία των οσίων, η Ακολουθία που συνέθεσε προς τιμήν τους ο Ματθαίος Μυρέων, το προσωπικό τους χειρόγραφο του Θηκαρά κ.ά. Με ανάλογο σκεπτικό, η περιήγηση στον χώρο του μουσείου ολοκληρώνεται με δύο πίνακες φωτογραφιών από την παλαιότερη και τη σύγχρονη μοναστική ζωή στον λίθο του Βαρλαάμ. Γιατί η μονή, όπως άλλωστε όλες οι μονές των Μετεώρων, δεν αποτελεί νεκρό αρχαιολογικό ή μουσειακό χώρο, αλλά είναι ζωντανός οργανισμός με ρίζες στα βάθη των αιώνων, ενεργή παρουσία, εξέλιξη και πολυδιάστατη προσφορά και με βλέμμα στραμμένο στο μέλλον.

Σήμερα είμαστε υπερήφανοι, γιατί το Μουσείο-Σκευοφυλάκιο της Ιεράς Μονής Βαρλαάμ είναι μοναδικό στο είδος του σε όλο τον ελληνικό χώρο, καθώς αξιοποιεί την τελευταία λέξη της τεχνολογίας σε μουσειακές βιτρίνες, συστήματα φωτισμών, έλεγχο μικροκλίματος (θερμοκρασίας και υγρασίας) κ.ά. Ως χώρος εντάσσεται με απόλυτο σεβασμό στον αρχιτεκτονικό περιβάλλον των Μετεώρων, ενσωματώνοντας ταυτόχρονα τη νεότερη τεχνολογία στην προληπτική συντήρηση των εκθεμάτων και στην παρουσίαση τους. Έρχεται δε να καλύψει θεματικά ζητήματα που άπτονται της ιστορίας, του μοναχισμού και θεμάτων της Ορθοδόξου πίστεως με τρόπο απλό και κατανοητό για όλους τους επισκέπτες.

Γιώργος Μαστρογιάννης,

Μ.Α. Μουσειολογίας

Δημήτριος Αγορίτσας,

Δρ Βυζαντινής Ιστορίας

*(Υπεύθυνος του Σκευοφυλακίου-Μουσείου της Ιεράς Μονής Βαρλαάμ Μετεώρων, είναι ο Αλέξανδρος Σχορτσιανίτης, Τεχνικός Συντήρησης Έργων Τέχνης)

Πηγή: www.trikalaola.gr